

Zsengellér József (szerk.):

A nagy zarándok végleg célhoz ért.

Tanulmányok Xeravits Géza emlékére 50. születésnapja alkalmából

(BUDAPEST, MAGYAR HEBRAISZTIKAI TÁRSASÁG – L'HARMATTAN, 2021)

A Magyar Hebraisztikai Társaság fiatalon távozott alelnöke, Xeravits Géza (1971–2019) emlékére készült kötet összesen 14 tanulmányt tartalmaz, valamint fordítás-szemelvényeket is magában foglal: Heidl György Szent Ágostontól (külön a kötet elején is és a tanulmányok közé illesztve is), Esztári Réka és Vér Ádám pedig a Gilgames-eposzról közölt részleteket. A kötet végén külön megemlékezések is szerepelnek, a kötet elején pedig Xeravits Géza életrajza és tudományos bibliográfiája kapott helyet. Az emlékkötetet a Magyar Hebraisztikai Társaság és a L'Harmattan adta ki 2021-ben, szerkesztője Zsengellér József volt.

A tanulmányok tematikailag három részre tagolódnak: az első csoportot az Ószövetséggel kapcsolatos tanulmányok alkotják, a másodikat a korai zsidóság irodalmával és a deuterokanonikus szövegekkel összefüggő írások, míg a harmadik csoportba a zsidóság és kereszténység kapcsolatával foglalkozó tanulmányok kerültek.

Az első egység Karasszon István *Kik voltak a lévíták?* című tanulmányával nyit, melyben a szerző a lévíták homályos történetét vázolja fel, kezdve a feltehetőleg premonarchikus korra visszanyúló, vitás eredetükkel. Megtudjuk, hogy a korábbi vélekedéssel ellentétben nem kettő, hanem több papi csoport létezett, ezek egyikét a lévíták alkották. Státuszuk ugyan a királyság kettészakadásával megingott, a jeruzsálemi kultusz centralizációjával azonban nem lettek háttérbe szorítva, vidéki szentélyekben továbbra is tevékenykedtek, hirdették az igét. Ennek lenyomata a *Deuteronomium*, mely parainetikus stílusában a lévíták prédikációinak stílusára hasonlít. Később sem szűntek meg létezni, s túléltek a fogság időszakát is, mi több, Ezra idején helyzetük újra stabilizálódott, szükség volt rájuk a Törvény magyarázóiként.

A következő tanulmány Hodossy-Takács Előd *Víz, himnuszok, kognitív környezet és mindennapi tapasztalat* című írása, melyben a szerző a víz életet adó, valamint tisztító erejéről ír az ókori Palesztina vonatkozásában, valamint szimbolikus jelentőségét is ismerteti, mely a zoltárokból mutatható ki. Kérdése: miért ennyire hangsúlyos a víz szerepe a zoltárokból, ha nem volt közvetlen kapcsolata Izraelnek a nagy víztömeggel? Egyik magyarázat a kognitív környezet, mely szerint az ókori

Kelet volt hatással az izraeli gondolkodásra, az ottani vízzel kapcsolatos hagyomány (özönvíz, kánaáni hagyomány) emelték át a zsoltárok szövegeibe. A másik kollektív emlékezet, mely a folyamokkal és azok pusztító erejével kapcsolatosan a nép körében tovább élt. Ami a mindennapi tapasztalatot illeti, a szerző joggal teszi fel a kérdést: miért nem kopott ki ez a kép a zsoltárokból, hogyan maradt fenn? Válasza szerint az ókori Izrael ugyan nem volt hajózó nép, de a víz pusztító tevékenységének képe beépülhetett a kollektív emlékezetbe az északi törzsek tengeri népekkel való összeköttetése révén, valamint a villámáradások alkalmával közvetlenül is megtapasztalhatták a rombolás erejét.

Balla Ibolya *A teodícea Jób és barátai istenképében* című tanulmányának központi kérdése, hogy miben áll Jób barátainak, valamint Jóbnak a teodíceáról alkotott felfogása. Jób barátai a hagyományos nézetet képviselik, mely szerint az emberi tetteknek következményei vannak, ezért a bűnt elkövető embernek – így Jóbnak is – bűnhődnie kell, és azt tanácsolják neki, hogy vallja meg bűneit Isten színe előtt. Ezután a szerző Jób teodíceával kapcsolatos nézetét veszi górcső alá. Jób álláspontja a hagyományos felfogással szembeni szkepticizmust képviseli, a babiloni fogság utáni dilemmát tükrözve, mely a hagyományos nézet és a mindennapi tapasztalat közti feszültségen alapul. Jób mint peres fél jelenik meg a könyvben, akit sérelem ér azáltal, hogy megkérdőjelezi ártatlanságát, mind Isten, mind a barátai. Isten aztán perbe száll vele, és szembesíti azzal, hogy az embernek nincs joga kérdőre vonni Teremtőjét. A szerző szerint a mű szándéka, hogy az olvasó számára megtanítsa azt a tudást, melyre Jób tett szert: a feltétlen hit erejét.

Kustár Zoltán *„Indulj el, Uram, nyugalmad helyére!” A 132. zsoltár magyarázata* című tanulmányában a zsoltárt elemzi, kitérve szerkezetére, műfajára, datálására, *Sitz im Leben*jére. A magyarázat strófák szerint halad, felépítése logikus és részletekbe menő. A szerző leszögezi, hogy a szóban forgó zsoltár zarándokzsolttár, mely a fogság után keletkezett, egységes, és nincsenek benne betoldások. Teológiai szemléletében közel áll a Krónikák könyvének teológiájához.

A második egységben elsőként Adorjáni Zoltán *Amíg nem jön egy próféta... (1Makk 4,46). Írásmagyarázati módszer a Makkabeusok első könyvében* című tanulmányát olvashatjuk, mely a Makkabeusok könyvének írásmagyarázati módszeréről, ti. a tipologikus írásmagyarázatról szól. A deuterokanonikus mű szerzője ezt a metodikát arra használja fel, hogy a Makkabeusok szabadságharcát teológiailag jogosá, legitimé tegye a már elfogadott kanonikus iratok alapján. Aktualizálja tehát az ószövetségi hagyományt, kanonikus előképeket keresve a jelen eseményekhez. Hogy miért? Ennek oka egy történeti szükségszerűség – válaszol a szerző. A nagy karizmatikus próféták eltűnésével ugyanis legitimációs űr támadt, melyet ki kellett tölteni. Az írott hagyomány így vált legitimációs eszközzé.

Pecsuk Ottó *Jézus, Sirák fia könyve fordítási döntései. „Progress report” a deuterokanonikus bibliai könyvek új kiadásairól* című írásában Jézus, Sirák fia könyve

újabb magyar fordításának nehézségeit, kihívásait ismerteti, és a fordítási eljárások mögött meghúzódó döntések helyességét teszi vizsgálat tárgyává. Az 1998-as fordítás a Septuaginta alapján készült. A javított kiadásban a német Bibliatársulat magyarázatainak fordításával a versek magyarázatára is sor került, és összesen 105 verset is módosítottak az eredetihez képest. A szerző megállapítja, hogy az új változat sok helyen értelmileg változtatta meg a versek fordítását, helyesen, viszont néhány helyen maga a revidéált kiadás is változtatásra szorul, s erre hoz javaslatokat a szerző.

Fröhlich Ida *Eszkhatológia és peser* című írásában a *peser*ről mint interpretációs műfajról és módszerről ír, mely a qumráni irodalomnak jellegzetes részét képezi. A szerző részletesen bemutatja a *pesert*, műfaji jellemzőit, eredetét, keletkezési időintervallumát, valamint három válfaját. Magukat a válfajokat is ismerteti, nevezetesen a sziget-*pesert*, a tematikus *pesert* és a folyamatos *pesert*, majd azt is kifejti, hogyan jelenik meg a különböző *peserek*ben közös témaként az eszkhatológia, milyen szerepet tölt be, és mi a célja az eszkhatologikus témájú szövegeknek. Eszerint a *peser* egyfajta történeti kiértékelés, mely pozitív eszkhatologikus személyeket legitimál, a jelen levő, romlottnak tartott uralkodó dinasztiát pedig de-legitimálja a kultikus megfelelés, illetve a kultikus vétség mércéje alapján. A közösség a belső használatra létrehozott szövegekkel végső soron önmagát is legitimálja.

Dávid Nóra *Apokalipszis és tér. Henok keleti útja és a térbeliség trialektikája* című tanulmányában Henok 1–36-ról, vagyis a Virrasztók könyvéről ír, melyben a képzeletbeli helyek nagy földrajzi pontossággal tűnnek fel. A térnek több szintje is megmutatkozik a mennyei utazás során: a Henok által bejárt tér, az emögött rejlő szimbolikus, elgondolt tér, valamint a Virrasztók alkotója által ismert tér. Ennek tudományos megfogalmazása a térbeliség trialektikája, azaz három térről beszélhetünk: az érzékelt térről, az elgondolt térről és a megélt térről, mely ötvözi az első kettőt. Mit fed tehát a könyvben megjelenő térszerkezet? Bár az ókori irodalmi alkotás elgondolt, képzeletbeli tereket vonultat fel, mégis feltehetően létező, valós, megélt terek ezek. A szerző tehát sorra veszi a műben leírt elképzelt tereket, és igyekszik meghatározni a mögöttük rejlő valóságot. Bizonyítási eljárása során bemutat növényeket is, melyeket azonosítani lehet ismert növényekkel. A tanulmány konklúziója, hogy a Virrasztók íróját az elképzelt helyszínek ábrázolásában személyes tapasztalatai befolyásolták.

Buzási Gábor *Alexandriai Philón a Napról és az elidegeníthetetlen emberi méltóságról* (*De somniis* I 72–76, 92–117). *Bevezetés, fordítás, magyarázat* című tanulmánya Philón *De somniis* című allegorikus művével foglalkozik. Ennek tárgya Jákob égi látomása a Gen 28:10–22 szakasszal összefüggésben. Az ókori szerző a szöveg mélyebb értelmét igyekszik megfejteni, a Napot allegorikusan Istenre és az Ő fényére vonatkoztatva, melyhez bizonyítékot a Bibliából hoz. Továbbá a Napot Isten jelképének tekinti egy mózesi törvény alapján, mely nem más, mint a zálogba adott köntösről szóló rendelkezés, és láthatóan nem kapcsolódik a témához. Philón azáltal

társítja mégis egymáshoz a két bibliai részletet, hogy e szövegrész esetén sem a szó szerinti értelemről indul ki, hanem képletesen értelmez. Eszerint nem a köpenytől, hanem a *logosz*tól (emberi méltóságától) nem lehet megfosztani az embert. A köpeny a *logosz* jelképe, mely egyfajta védője és ékessége a testnek. Ennek zálogba vétele Philón szerint a bűn, melyet tilos elkövetni. Addig kell visszaadni a köpenyt, míg a nap le nem nyugszik, vagyis amíg Isten fénye ráragyog az emberre, mert ha ez nem történik meg, örök sötétség borul rá. A szerző a magyarázaton túl a Philón-szöveg saját, magyar fordítását is közli.

Az utolsó egység kezdetét Zsengellér József *A Septuaginta és a Vulgata keletkezéstörténetének párhuzamai* című tanulmánya jelzi, mely a két nagy bibliafordítás, a görög Septuaginta és a latin Vulgata keletkezéstörténetét járja körül. A két fordítás története közt számos párhuzam rejlik – közli a szerző. Elfogadásra, majd elutasításra kerültek, háttérbe szorultak, majd ismét figyelem övezte őket. Keletkezésüket a szükség szülte, a Héber Bibliához való nyelvi hozzáférés hiánya. A Bibliát megbízás alapján ültették át görög, illetve latin nyelvre. A Septuaginta több fordító külön vállalkozása volt, mely fordításokat a folyamat végén összerendezték, a Vulgata pedig ugyan Jeromoshoz kötődik, de fordítása több szakaszból álló munka összetett eredményeként értékelhető. Először revízió formájában készült el, azaz a már meglévő latin szövegeket vetette össze és javította a Hexapla görög szövege, valamint a Septuaginta alapján. Csak ezután látott neki az új fordításhoz az eredeti héber szöveg alapján. Mind a Septuaginta, mind a Vulgata ihletett-sugalmazott fordítás volt, vagyis magát Isten szavát tartalmazták az adott közösség számára. A Septuagintát autentikus fordításnak tekintette a zsidó közösség, a Vulgatát a római katolikusság sajátjaként tartotta számon. A szerző kiemeli, hogy keletkezéstörténetük bonyolult, s nehezen lehet bizonyosat megállapítani a tradíciók szövevényében, de egyet biztosan tudni lehet: mindkét bibliafordításnak az eredeti héber szöveg az alapja.

Kókai-Nagy Viktor a „*Főpap Melkisedek rendje szerint*” című tanulmányában a Zsidókhöz írt levél Melkisedek-alakját vizsgálja – a zsidó hagyomány felől. Először az Ószövetségben való felbukkanásait tárgyalja (Gen 14,18–20; Zsolt 110,4), ahol JHWH jeruzsálemi papkirályaként jelenik meg, majd az újszövetségbeli részt veszi szemügyre. A Zsidókhöz írt levélben válik jelentőssé az alakja, ahol papságát Krisztus főpapságával vetik össze. Igazából a szöveg, ahogyan a szerző is állítja, nem Melkisedekről, hanem Jézusról szól. Tehát Jézus papságának kivételessége az, ami igazolást nyer Melkisedek alakján keresztül. Jézus vonatkozásában a zsidó tradíció elemei tűnnek fel, így például neve és királyi címe kapcsán Josephus és Philón kifejezései, képei elevenednek meg. A szerző kiemeli, hogy Melkisedek nem előképe Jézusnak, csupán hasonlatként jelenik meg a szövegben, azért, hogy könnyebben meg lehessen érteni Jézus főpapságát. A szerző azt a következtetést vonja le ebből az egyedi bemutatásmódból, hogy a Zsidókhöz írt levélbeli részlet a Zsolt 110,4 sajátos exegézise.

Ötvös Csaba az *Arisztotelianus hagyomány és a „semmiből teremtés”*. *Lábjegyzetek a basileidészi teremtés-koncepcióhoz* című tanulmányában a korai keresztény és az arisztotelianus hagyomány viszonyáról értekezik egy különleges szerző, Basileidés személyén és munkásságán keresztül. Ötvös leszögezi, hogy az ugyan vitatott, hogy mikortól ismerték a keresztény egyházatyák az arisztotelianus hagyományt, de az általánosan elfogadott, hogy elutasítóan viszonyultak hozzá. Basileidés heretikusnak számított, mivel keverte a görög filozófiai tanításokat a keresztény kinyilatkoztatással. A szerző Basileidésnek a világ teremtéséről szóló írását vizsgálja Pseudo-Órigenés beszámolója alapján. Pseudo-Órigenés elutasította a Basileidés-műben írott tanokat, mivel abban a görög filozófia a keresztény kinyilatkoztatással mosódik össze. A szerző szerint ez az elutasító szöveg, mely Basileidés szélsőséges álláspontját cáfolja, arról tanúskodik, hogy Pseudo-Órigenés behatóan ismerhette az arisztotelianus hagyományt. Ennek megfelelően a szerző elképzelhetőnek tartja, hogy a korabeli keresztény körökben az arisztotelészi filozófia mégis befolyással bírt, sőt a keresztény teológia alakulására is hatással lehetett.

Hanula Gergelynek az *„Úgy emberileg, mint morálisan.” Aranyszájú Szent János, a lélekgyógyász?* című írása Aranyszájú Szent János XXI. századi, megváltozott érdeklődésével foglalkozik, akinek alakja, munkássága nem mint jelentős exegétáé, hanem mint lélekgyógyászé került a figyelem középpontjába napjainkra. A kutatás gyakorlati érdeklődést mutat gyógyítói tevékenysége, lélekvezetése iránt, melynek háttérében a praktikum előtérbe kerülése, a gyakorlati haszon jelentőségének a megnövekedése áll. Aranyszájú homíliáiban korának orvosi nyelvezete hangsúlyosan jelenik meg, az azonban nem világos, hogy mi a célja az orvosi tematikával: csupán retorikai illusztráció vagy filozófiai terápia, démonűzés? A szerző felteszi a kérdést: van-e gyógyító ereje a homíliáknak? Ha úgy tekintünk rájuk, mint amelyek megváltoztatják a gondolkodást, és tanítanak, akkor igen a válasz. Aranyszájú szerint az egyetlen eszköz a beteg gyógyítására a tanítás. A szerző fontosnak tartja kiemelni, hogy Aranyszájúnál a valódi gyógyító erőt az evangélium megjelenése jelenti, mely az örökkévalóság felé irányítja az embert. Ennek értelmében tehát a betegség problematikája nem a mindennapokban, hanem az örökkévalóság kontextusában tárul fel.

A kötet utolsó tanulmánya Koltai Kornélia *Párhuzamos életutak. Johannes Leusden Komáromi Csipkés Györgyhez írott üdvözlőverse (1651) bemutatásával* című írása, melyben a szerző egy sajtós XVII. századi műfaj, a *carmina gratulatoria* (köszöntő-, üdvözlőversek) egy darabját elemzi, a vers alkotójának és címzettjének vázlatos életrajzával együtt. A címzett, Komáromi az utrechti egyetemen tanult magyar peregrinusként, az alkotó, Johannes Leusden pedig az utrechti egyetemen tanított, és a kor elismert hebraistája, filológusa és bibliatudósa volt – bár a vers írásának idején ő is pályája elején tartott, néhány évvel volt csak idősebb Komárominál. A szerző eredetiben bemutatja az 1651-es kiadvány címlapját és magát a héber nyelvű üdvözlőverset, majd közli a betűhív átíratot és a javított változatot is. Ezután részletekbe

menően szöveg- és forráskritikai jegyzetekkel látja el a művet, és közzéteszi a magyar fordítást is a kipontozott héber szöveg mellett, fordítástechnikai megjegyzések kíséretében. Elemzésében kitér a helyesírássra, a tartalomra, a poétikai és nyelvi sajátosságokra. Az utrechti egyetemen Komáromi körül hét üdvözlővers is született, Komáromi maga kettőt írt, ötöt pedig neki írtak, ezek között foglal helyet az ismertetett költemény is. Az egyáltalán nem volt általános a műfaj virágzása idején sem, hogy ne diáktársak írjanak egymásnak, hanem egy tanár fejezze ki nagyrabecsülését egy diákja felé. Ez is jelzi, hogy Komáromi tehetséges, elismert és sokak által szeretett diák volt. A szerző egy ábrán mutatja be a hozzá fűződő kapcsolatokat, kiemelve, hogy ebben a kapcsolathálóban ő volt a középpont, a domináns személyiség. E téren is kimutatható a párhuzam Xeravits Géza és közte, valamint a tekintetben is, hogy mindketten peregrinusként külföldi egyetemen tanultak, és kiváló hebraisták voltak.

Montskó Benjámín